

EL DIARI DE GUERRA D'UN CLERGUE DEMÒCRATA: LLUÍS RODÉS I CAMPDERÀ (1881-1939)

Antoni Roca Rosell
antoni.roca-rosell@upc.edu

P. Lluís Rodés Campderà, SJ. Director de Observatori de l'Ebre (1920-1939) (2015) *Diario en tiempo de guerra 20 de julio de 1936-22 de octubre de 1938*. Introducción, edición y notas al cuidado del P. Luis Felipe Alberca Silva, SJ. Transcripción y notas biográficas sobre el P. Rodés, sobre sus interlocutores científicos internacionales y selección bibliográfica, por el P. Lluís Victori i Companys, SJ. Prólogo del P. Agustín Udias Vallina, SJ., Roquetes, Observatori de l'Ebre, 265 pàgines [PVP. 100€, ISBN: 978-84-939572-8-5].

Aquest llibre reproduceix una part del diari personal de Lluís Rodés i Campderà (Santa Coloma de Farnés 1881-Biniaraix, Mallorca, 1939), que fou director de l'Observatori de l'Ebre de 1920 a 1939. És clar que els diaris personals formen part de la privacitat de qui els redacta, però, en perspectiva històrica, quan els elements més conjunturals passen a tenir una menor rellevància, són una eina fonamental per incorporar la visió de les persones en els esdeveniments històrics.

El volum que comentem, aparegut el 2015, presenta les pàgines corresponents a la guerra civil espanyola del diari personal de Lluís Rodés. L'edició és molt acurada, veiem en pàgines confrontades l'original i la transcripció, acompanyada per comentaris de context, molt sovint per a la identificació de les persones mencionades, tant de l'entorn familiar o proper en el territori, com de les relacions internacionals que Rodés continuà mantenint durant la guerra. A més de la transcripció del diari corresponent a la guerra civil, el llibre inclou una sèrie d'apèndixs: el primer és la reproducció de documents mencionats en el diari, com ara correspondència, retalls de premsa, fotografies, etc. (pp. 217-228); el segon inclou breus notícies biogràfiques de les persones esmentades (pp. 229-235); el tercer és una selecció de les publicacions de Rodés (pp. 237-238); finalment, el quart és un àlbum fotogràfic,

un recull d'imatges de la trajectòria científica i humana de Lluís Rodés (pp. 239-[264]). Tot plegat ha estat confeccionat amb cura i qualitat, com sol fer l'editor Ramon Balasch.

El llibre, com es veu en la seva portada, s'inicia amb un escrit de presentació d'Agustín Udias, jesuïta, catedràtic de Geofísica de la Universitat Complutense de Madrid (actualment emèrit), que ha compaginat els seus treballs de recerca amb la història de la física i, en particular, en les contribucions dels jesuïtes a la geofísica; una introducció de Luis Felipe Alberca, jesuïta, antic director de l'Observatori de l'Ebre, també jubilat; i una biografia de Rodés redactada per Lluís Victorí, jesuïta, antic director de l'Institut Químic de Sarrià, que és qui ha portat a terme la transcripció del diari.

Segons ens diuen, el diari fou conservat a l'Observatori per Antoni Romañá (1900-1981), director de l'Observatori de l'Ebre de 1939 a 1971. El seu successor, Josep Oriol Cardús (1912-2012), l'entregà a Santiago Thió de Pol, jesuïta, fill d'un nebot de Rodés, que en va fer una primera transcripció. Posteriorment, el va consultar Hilari Raguer, historiador i monjo de Montserrat. Josep M. Mas Solench (1925-2005) el va emprar com a fonament de la seva monografia dedicada a Rodés, com a fill il·lustre de Santa Coloma de Farners¹. Des de llavors, diversos estudiosos l'han pogut consultar.

Recordem alguns elements de la trajectòria científica de Lluís Rodés. Va néixer el 1881 a Santa Coloma de Farners, estudià el batxillerat a Girona i el 1897 va entrar al noviciat jesuïta de Gandia. Dos anys més tard, anà al Monestir de Santa Maria de Veruela per als seus estudis de lletres. A continuació, passà a la Facultat de Filosofia del Col·legi Màxim de la Companyia, a Tortosa. El 1906 acabà la seva formació com a sacerdot i ingressà a la Facultat de Ciències a Barcelona on obtingué la llicenciatura el 1910. A continuació, portà a terme els estudis de Teologia, primer a Tortosa i després, a Valkenburg, als Països Baixos. El 1913 fou ordenat sacerdot a Colònia i el 1914 completà els seus estudis de Teologia. El 1915, finalment, formalitzà el seu ingrés a la Companyia de Jesús. Rodés coneixia l'Observatori de l'Ebre des d'almenys les seves estades a Tortosa estudiant Filosofia i Teologia, i ja el 1914 participà en una observació de l'eclipsi total de Sol a Suècia. Per preparar-se per treballar a l'Observatori, anà el 1916 als Estats Units, on passà un any a la Universitat de Harvard, un altre any, a Chicago, per treballar a l'Observatori de Yerkes,

1 MAS I SOLENCH, Josep M. (2002) *Lluís Rodés i Campderà : director de l'Observatori de l'Ebre*, Santa Coloma de Farners, l'Ajuntament.

i el tercer any a l'Observatori de Mount Wilson, a Califòrnia. Amb aquesta formació en astronomia, física i astrofísica tornà a Roquetes el 1919 i succeí al director de l'Observatori, Ricard Cirera (1864-1932)².

A través del diari, és possible conèixer una altra cara d'un personatge públic com a jesuïta i com a científic, l'expressió íntima del seu pensament, les seves sensacions, etc. El diari comença el 1922 i s'atura el 1932, l'any que s'inicià amb la dissolució de la Companyia de Jesús, com a aplicació de l'article 26 de la Constitució de la República aprovada finalment el desembre de 1931 on es prohibien les organitzacions que tinguessin una obediència fora de l'Estat espanyol. Rodés aconseguí mantenir l'Observatori de l'Ebre en funcionament normal, gràcies a una clàusula que la Companyia havia establert dècades abans segons la qual, si els jesuïtes no poguessin fer-se càrrec de l'Observatori situat a Roquetes, aquest passaria a dependre del bisbat de Tortosa. Els directius de l'Institut Geogràfic que l'1 de febrer de 1932 pretengueren prendre possessió de l'Observatori hagueren de desistir. En les setmanes següents, Rodés assegurà el reconeixement de les institucions, inclosa la Generalitat (s'entrevistà amb Macià, que li donà garanties). A final de 1932, després d'un llarg viatge a Amèrica, retornant per Nàpols i Marsella, el seu diari s'interrompé, després d'unes frases lamentant els disgustos de 1932...

"El año 1932 va a expirar; ¿valdrá la pena de comenzar otro cuaderno para lo que pueda restarme de vida y de actividad?"

Una cosa dejaré aquí consignada para gran sorpresa de quien con el tiempo pueda, tal vez, leerlo: y es que, si las lágrimas fuesen tinta, las derramadas durante los años a que hacen referencia estas páginas me habrían bastado y sobrado para escribirlas. ¡Qué diferente habría sido muchas veces mi vuelo si hubiese sido libre para determinar el rumbo! ¿Cuánto he tenido que aguantar de los que conmigo han convivido!"

Tanmateix, el juliol de 1935 reprengué les anotacions. La primera ens relata un vol en avió de Barcelona a París en varies escales. A París participà en una reunió de la Unió internacional d'astronomia, on el nomenaren secretari d'una de les comissions. Val a dir que els aeroplans eren una de les passions de Rodés.

2 Veure la biografia de Lluís Victori en aquest volum (p.18-27); també GARCÍA DONCEL, Manuel; ROCA ROSELL, Antoni (2007) *Observatori de l'Ebre. Cent anys d'història (1904-2004)*, Roquetes, Tarragona, Observatori de l'Ebre-Edicions el Mèdol.

En la monografia de Mas Solench es féu públic, per primer cop, que Rodés, amb les seves conviccions religioses, havia discrepat completament del cop d'estat del general Franco de juliol de 1936. En el diari, Rodés ho expressà ben clar ja el dilluns 20 de juliol de 1936³:

“Salvando la intención, considero un verdadero desatino este levantamiento que si, hasta ahora caminábamos hacia el comunismo, de un empujón nos hace caer en él; contra el parecer de muchos, incluso de los domésticos, creo que la lucha será muy sangrienta y que probablemente perderemos”.

En una nota del divendres 7 de maig de 1937, en vista del desenvolupament de la guerra, que havia confirmat el seu diagnòstic, completava la seva anàlisi⁴:

“Se confirma la enérgica actuación de las fuerzas gubernamentales⁵; si esto ha conseguido el gobierno a los 10 meses de lucha con un enemigo externo, ¡qué no habría hecho si se hubiese encontrado con el apoyo de todas las fuerzas del ejército! Todavía hay quien sostiene que la rebelión militar fue un bien; yo digo es cierto que con la rebelión militar se han destruido miles de iglesias, se ha asesinado a miles de sacerdotes y religiosos, se han arrasado ciudades y han muerto centenares de miles de españoles; por lo menos no es tan cierto que habría pasado lo mismo o peor sin la rebelión militar, y en cuanto a mí, estoy plenamente convencido de que sin la rebelión, habría menos iglesias quemadas, menos religiosos asesinados, menos españoles muertos y más prensa y fuerza católica; me confirmo, pues, en lo que desde un principio dije, que el remedio ha sido mucho peor que la enfermedad”.

Fins la difusió del *Diari*, en gran part, com hem dit, gràcies a la biografia de Mas Solench, hi havia una versió oficial de la trajectòria Rodés preparada arran de la seva mort prematura el juny de 1939 i que fou acceptada i difosa fins el 2002, tot i que, en diferents ambients, se sabia o se sospitava de la fabulació d'aquesta versió. Rodés, director de l'Observatori de l'Ebre, va mantenir

3 Pàgines 32 i 33 del llibre.

4 Pàgines 90 i 91 del llibre.

5 Rodés fa referència a la intervenció del govern per acabar amb els anomenats “fets de maig” de 1937, que representaren una autèntica revolta d'anarquistes de la FAI i comunistes del POUM contra el govern de la República.

el funcionament de l'Observatori durant la guerra civil. La tasca no fou fàcil. Com explica en el seu diari, hagué d'enfrontar-se a fins a quatre escamots que anaven presumiblement a tancar o destruir el centre. Rodés explicà en el seu diari com s'enfrontà als visitants hostils, sense amagar que era capellà, però fent-los veure que la tasca de l'Observatori estava per sobre de les ideologies i de les conjuntures polítiques. Se'n sortí, a més, gràcies al seu arrelament a les Terres de l'Ebre i, per descomptat, per la seva relació estreta amb la Generalitat i la República.

Des de l'Observatori, Rodés veié amb impotència com l'aviació franquista bombardejava Tortosa, buscant, com en la resta d'accions, no solament atacar punts estratègics, com els ponts de l'Ebre, sinó també atemorir la població. En un d'aquests bombardejos fou afectada una casa on havien traslladat la part més sensible de l'arxiu de l'Observatori, pensant que hi estaria més segur. Això representà una pèrdua patrimonial molt important. La paradoxa és que l'Observatori, tot i estar durant uns mesos de 1938 en el front de la batalla de l'Ebre, no resultà afectat pràcticament per cap projectil.

En el Diari també podem llegir els detalls de la participació de Rodés al Congrés Internacional d'Astronomia que s'organitzà a París el 1937, en paral·lel a l'Exposició Universal. Els diaris, *La Vanguardia* o *Solidaridad Obrera* publicaren una nota que anunciava la sortida del "P. Rodés" per participar en el congrés internacional. Tanmateix, un cop arribà a Tolosa de Llenguadoc en un aeroplà d'Air France, en contactar amb els jesuïtes de la ciutat –molts d'ells refugiats espanyols– li indicaren que havia d'anar a trobar-se amb el general de la Companyia, en principi a Roma. D'aquesta manera, cancel·là la seva visita al Pic du Midi i prengué un tren fins a la frontera italiana, a Ventimiglia. D'allà anà a Sant Remo on es reuní amb el Provincial i li explicà la seva posició de mantenir l'Observatori en funcionament i d'oposició a la revolta militar. Rodés reconeix que la seva posició "es delicada" (p. 102-103), els seus companys d'orde són gairebé tots franquistes (diu que al refectori es llegeix la vida de Franco). Troba, però, més coincidència en els jesuïtes catalans. Li diuen, finalment, que no cal que vagi a Roma, però que escrigui un informe detallat de tot plegat. Ha passat uns 15 dies al lloc, amb l'experiència plaent, segons diu, de viure en comunitat de jesuïtes per primer cop des de feia 5 anys, però no se'ns pot escapar la tensió de l'experiència. Un dels pares li diu que sigui prudent en l'expressió de la seva posició, no fos cas que això l'acabi perjudicant si canvia la situació, és a dir, si el bàndol franquista guanya la guerra. Després d'aquesta estada a Itàlia, tornà a Tolosa des d'on continuà,

en tren cap a París...

En la versió oficial de la Companyia de 1939 endavant, es digué que l'havien empès a tornar a Barcelona i Roquetes per treballar contra la República amb l'anomenada "cinquena columna" i que ell, s'insinua, ho havia acceptat.

No podem resumir el diari, en recomanem la lectura, està plena de vivències, amb una perspectiva en certa manera inèdita, la d'un clergue respectuós amb la República que fou tractat amb un respecte similar, tot i la situació del país en guerra i revolució.

Potser, abans d'acabar, mencionem un episodi especialment dramàtic. L'any 1938, es va desencadenar l'anomenada Batalla de l'Ebre, que resultà pràcticament el darrer intent de la República per frenar els franquistes. L'Observatori es trobava en mig del front. Resulta que durant una estada de Lluís Rodés a Barcelona, les autoritats republicanes decidiren desmuntar l'Observatori i retirar tot el seu material, aparentment, per tal de preservar-lo. No avisaren Rodés que, quan va arribar el 15 d'abril de 1938 a Roquetes, va veure tot remenat, mancant roba i alguns elements, sense material científic. Això el trasbalsà seriosament, l'Observatori que havia defensat amb tanta convicció estava desmantellat i saquejat. Tornà a Barcelona on passà els mesos següents sense deixar l'activitat científica, fins l'arribada de les tropes de Franco el gener de 1939.

El pare jesuïta, que li ho advertí a Sant Remo, sabia el que es deia. Amb les tropes franquistes, arribà un jesuïta català, el pare Enric de Rafael, que es va fer càrrec provisionalment de l'Observatori. D'altra banda, fou discretament apartat com a director de l'Observatori: el substituï a la pràctica Antoni Romañá, fins llavors sotsdirector, que vivia semiclandestinament a Barcelona; Romañá era un home conservador, partidari de Franco. La salut de Rodés era delicada des de feia temps. Ja en la seva estada a Sant Remo, ell menciona que el visità un metge, li trobà problemes cardíacs, etc. i li recomanà repòs. No ho diu, però això vol dir que no s'havia trobat bé.

Rodés acabaria morint el mes de juny a Mallorca, on anà, com hem dit, per recuperar la salut. En els mesos anteriors, la seva vida no devia de ser fàcil. A *La Vanguardia Española*, el 9 de febrer aparegué un reportatge de Luis Moreno Nieto sobre l'Observatori⁶. Es tracta d'una visita on un jesuïta, que no s'identifica, li explica que l'Observatori havia estat saquejat pels "rojos",

6 Luis Moreno Nieto (1917-2005) fou un periodista que hom anomena degà de la premsa toledana, col·laborador durant molt anys de *ABC*.

que haurien obligat a Rodés a desmuntar-lo, però aquest s'hi hauria negat. Rodés hauria salvat la vida gràcies al prestigi internacional que tenien tant ell com l'Observatori...

El mateix diari publicà, el 3 de març, un altre article, ara de Luis Monreal y Tejada⁷, on explica que, junt amb Romañá, ell havia localitzat al Castell de Perelada, en gran desordre, els instruments i material de l'Observatori. De fet l'article menciona que el Castell fou el darrer lloc del territori espanyol on estigueren les obres del Museu del Prado, que havien estat evacuades a Ginebra i que retornaren a final de 1939. L'article descriu el material trobat, insistint en el seu mal estat i repeteix que l'objectiu dels rojos era desmuntar l'Observatori perquè es digués que amb els "nacionals" havia deixat de funcionar. Romañá explica que, tot i que seria complicat, la seva voluntat era de reprendre l'activitat normal de l'Observatori, incloses les seves publicacions. Hi ha, també, una frase dedicada a la pena de Rodés, que veia l'Observatori en aquesta situació després d'haver-lo dirigit 20 anys...

A *La Vanguardia Española* del 9 de maig de 1939 hi ha una breu nota de la visita de Rodés al president de la Diputació provincial de Barcelona. Se l'anomena com "il·lustre jesuïta", que estava treballant en la reimpressió de *El Firmamento*⁸. No es menciona res de l'Observatori de l'Ebre. L'11 de maig, el mateix diari menciona la visita del "sabio jesuïta" a l'Alcalde de Barcelona, llavors l'industrial "dels ferros" Miquel Mateu i Pla (1898-1972). A *La Vanguardia Española* del 30 de maig apareix una nota mencionant la visita del P. Rodés al general en cap de la 4ª Regió Militar, Eliseo Álvarez Arenas. Es diu que és el director de l'Observatori de l'Ebre i que li entregà la segona edició de *El Firmamento*. Es dona el cas que en aquell moment ja no era director de l'Observatori: Antoni Romañá havia estat nomenat el 27 de maig.

Com hem dit, el 5 de juny, Rodés partí a Mallorca per intentar una recuperació, però la seva salut no li ho permeté i el dia 7 morí. D'aquesta manera, prou trista, acabà una trajectòria brillant d'un clergue científic de projecció internacional que mantingué no solament les conviccions religioses sinó que, a més, romangué fidel al servei de la Generalitat i de la República, malgrat les circumstàncies. Creiem que l'exemple de Rodés no és una excepció, molts

7 Luis Monreal y Tejada (1912-2005) fou un conegut historiador de l'art.

8 Rodés havia publicat *El Firmamento* el 1927 l'editorial Salvat. Era una obra d'alta divulgació, comparable a d'altres publicades al seu temps arreu del món. Com es veu en el Diari, passà els anys de la guerra completant una segona edició actualitzada del seu llibre, que aparegué el mes de maig de 1939, un mes abans de la seva mort.

catòlics no acceptaren el cop d'estat dels militars que va conduir a una guerra civil tan destructora, en la qual Espanya va fer molts passos enrere en la seva història.

Per concloure, cal felicitar la iniciativa dels pares jesuïtes –hereus de Rodés- i l'Observatori de l'Ebre de posar a l'abast del públic aquest document d'interès humà i científic.